

РЕЦЕНЗІЇ, ОГЛЯДИ, ІНФОРМАЦІЯ

*Всеукраїнський бібліотечний
«Біографічний рейтинг» – 2020*

*Номінація «Бібліографія та
довідкові біографічні видання»*

ПЕРЛИНА ДО БІОГРАФІКИ РОДИНИ КОСАЧІВ

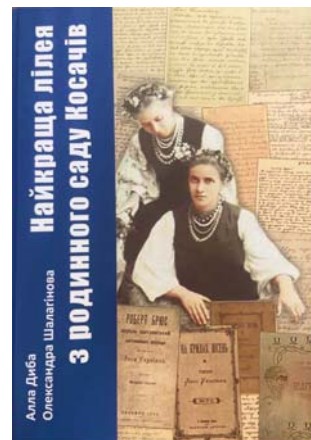
[Рецензія на видання: Диба Алла, Шалагінова Олександра. Найкраща лілея з родинного саду Косачів. – Київ : Саміт-книга, 2020. – 256 с.]

PEARL TO THE BIOGRAPHY OF THE KOSACH FAMILY

[Review of the publication: Dyba Alla, Shalaginova Oleksandra. The best lily from the Kosach family garden.– Kyiv : Samit-Knyha, 2020. – 256 p.]

Напередодні славного ювілею Лесі Українки, 150-річчя від дня її народження, українська читацька спільнота отримала цінний подарунок — книжку «Найкраща лілея з родинного саду Косачів» Алли Диби та Олександри Шалагінової, яка, без сумніву, є вагомим внеском до української біографіки.

Підготували книгу відомі літературознавці, лесезнавці. Алла Диба майже все наукове життя пов'язала з дослідженням життя і творчості Лесі Українки. Закінчивши філологічний факультет Київського державного університету імені Тараса Шевченка за спеціальністю «українська мова та література», 25 років працювала науковцем у Музеї Лесі Українки в Києві. Потім розпочалася (і триває донині) її робота на посаді наукового співробітника у відділі рукопис-

них фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. У доробку вченої сотні публікацій, серед яких більша частка стосується Лесі Українки, як-от документальна повість для родинного читання «Далека принцеса: дітям про Лесю Українку» (1999), статті в антологіях, альманахах, збірниках, періодичних виданнях. 2001 р. Публічна бібліотека імені Лесі Українки видала біобібліографічний покажчик «„Довго щирими сими словами до людей промовлятиму я...“ : Леся Українка в дослідженнях Алли Диби», де названо публікації дослідниці за двадцять п'ять років.

Олександра Шалагінова — історик, музесзнавець, культуролог, перекладач. Як і Алла Диба, закінчивши Київський державний університет імені Тараса Шевченка, працювала в Музеї Лесі Українки в Києві; розшукала, дослідила й описала дуже багато меморіальних речей, фотографій родини Косачів, стала авторкою першого проекту експозиції меморіальної квартири Косачів у Києві, що на вулиці Сакаганського, 97. Їй належать численні публікації про Лесю Українку та родину Косачів у різних наукових та науково-популярних виданнях. Крім того, О. Шалагінова — авторка численних статей з української, польської та англійської літератури та історії. Отже, видання є результатом копіткої багаторічної праці науковців, уважних до кожного біографічного факту, кожної деталі, що стосується предмета дослідження.

За назвою книжки може створитися враження, що йтиметься лише про молодшу сестру Лесі Українки — Ольгу Косач-Кривинюк (1877–1945). Але дослідниці поставити мету ширше: проаналізувати родинні гілки Косачів у наступні роки. Таким чином, книжка широко подає зріз тогочасної української еліти, розкриває долі, суспільно-політичні обставини. Через матеріали про молодшу сестру Лесі Українки, її родину більше дізнаємось і про Ольгу Косач-Кривинюк, і про родину Косачів, атмосферу в ній, традиції, стосунки, контекст часу. Зі статей постає не лише глибоке зацікавлення дослідниць біографіями родини Косачів, а й історія створення київського Музею Лесі Українки.

Відкриває книгу стаття Алли Диби та Олександри Шалагінової «Сестра Олеся». У ній з любов'ю описані взаємини Лесі Українки та її молодшої сестри Ольги, Олесі. Наводяться факти й деталі про ставлення сестер однієї до одної, що демонструє загальну духовну атмосферу в родині. Наприклад, дізнаємося, що, їдучи на лікування до Криму, Леся залишила своїй тринадцятирічній сестричці теплого вірша (наводиться в книжці); авторки акцентують увагу на тому, що між сестрами були довірливі стосунки, що пізніше Леся консультувалася із сестрою-лікаркою Ольгою про своє лікування. Зворушливий

факт про те, що Леся вишила першу вишиваночку племінникові, Ольжиному синочкові. Тепер ця вишиванка в Музеї Лесі Українки в Києві, а в книжці маємо фото Михайлика Кривинюка в сорочечці, вишитій Лесею Українкою.

Авторки передмови говорять про те, що Леся віддавала на зберігання Ользі найцінніше — свої рукописи. Після смерті Лесі Ольга збирала матеріали про твори сестри в автографах і публікаціях, які були «розпорошені по світах» і завершила працю свого життя на тисячу сторінок перед смертю. Книгу надрукувала наймолодша сестра Лесі Українки, Ізидора Косач (Борисова), у США, у Нью-Йорку, за підтримки Української вільної академії наук («Леся Українка. Хронологія життя і творчости», 1970).

У статті Олександри Шалагінової «До біографії Ольги Петрівни Косач-Кривинюк, сестри Лесі Українки» викладено біографічні дані, що підтверджуються посиланнями на архівні джерела, наукові видання і, звісно, на власний дослідницький результат. Дізнаємося про роботу Ольги Косач-Кривинюк лікарем на Катеринославщині, викладачем української мови (у Могилеві-Подільському, потім у Києві), згодом — у Київській державній медичній бібліотеці, дізнаємося про те, як у роки війни вони разом з Ізидорою Косач опинилися в Німеччині в Аугсбурзі.

Інформаційно багата стаття Олександри Шалагінової «Сестри: маловідомі сторінки родинного літопису сестер Лесі Українки та Олени Пчілки». Оповідь розпочинається з переїзду до Києва 1924 р. Ольги Косач-Кривинюк із чоловіком Михайлом, синами Михайлом і Василем та матір'ю, Оленою Пчілкою. Описано роки, коли Михайло Кривинюк-старший був в ув'язненні в Харкові на Холодній Горі, а Ольга писала йому листи (зберігаються у відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України). Листи показують силу духу й любові Ольги й Михайла, виявляють, як підтримувала свого чоловіка Ольга. Наприклад, у листі від 2 квітня 1930 р. читаємо: «Дуже тяжко мені, що твоє моральне себепочуття гіршає, а ще тяжче, що я нічого не можу зробити, щоб його поліпшити; хоч, як ти добре знаєш, неба прихилила б, коли б моя змога, щоб тобі було краще» (с. 27) (тут і далі наводимо цитати за аналізованим виданням. — Т. К.).

За матеріалами книги широко розкривається хронологія життя Ольги Косач-Кривинюк, її навчання в Жіночому медичному інституті в Петербурзі, праця патронажною лікаркою в Лоцманській Кам'янці на Катеринославщині, вчителькою в 1920–1930-х рр., бібліотекаркою на Катеринославщині, а потім — бібліотекаркою-референткою Державної наукової медичної бібліотеки в Києві; ідеться про її цінні переклади з багатьох мов світу про нові відкриття в лікуванні найтяжчих

хвороб (її переклади сприяли вітчизняним ученим робити власні кроки в боротьбі з епідеміями, у проведенні унікальних медичних досліджень та операцій). Наголошується, що Ольга дуже любила квіти, доглядала їх із любов'ю в своєму саду, тому й називали її в родині вишуканою квіткою, Лілеєю.

Час, у який жили рідні Лесі Українки, драматичний і трагічний — більшовицька доба, фашистська окупація. Не обминули трагічні вітри ХХ ст. й цю родину. У виданні ретельно простежена кожна гілочка роду, хоч акцент зосереджено на Ользі Косач-Кривинюк, її дітях, онуках. Біографія Косачів-Кривинюків розкриває широку географію місцезнаходження її членів: Україна, східні простори більшовицької радянської імперії, де відбували заслання члени родини; подається інформація про допити в радянських застінках; ідеться про часи України під гітлерівською Німеччиною, табори тимчасово переміщених осіб, а також про те, хто з членів родини яким чином діставався за океан, ризикуючи, але забираючи із собою цінні меморіальні речі поетеси. Нині вони в київському Музеї Лесі Українки. З книги дізнаємося, як ці надзвичайно цінні матеріали поверталися в Україну, до чого долучилися, зокрема, Оксана Міяковська-Радиш і Тамара Борисюк-Скрипка з Української вільної академії наук у США. Мені пощастило побувати на українознавчих міжнародних наукових конференціях у США в Іллінойському університеті в Урбана-Шампейн (2003, 2004, 2006), а потім поїхати до Нью-Йорка, познайомитися й поспілкуватися із цими відданими своїй справі людьми, побачити, як вони відповідально і з любов'ю зберігають та опрацьовують меморіальні речі української інтелектуальної та мистецької еліти.

Влучні назви праць, що самоочевидно говорить про зміст. Як-от, наприклад, статті Алли Дибі: «Розбите свічадо: доля родини Косачів по смерті Лесі Українки», «„Лікарка-білогвардійка втекла від нас...“: спогади племінника Лесі Українки Михайла Кривинюка про 1917–1920 рр.», «За лаштунками судилища „СВУ“: епізод життєпису родини Косачів-Кривинюків», «„Недобиті генетики“ Кобилки-Сидоренки», «„Благаю Вас допомогти мені реабілітувати себе і повернути мені свободу...“: матеріали слідчої справи Ізидори Косач (Борисової), «Найкраща лілея з родинного саду Косачів».

Велику інформацію про родину Ольги Косач-Кривинюк містять листи її сина, Михайла Кривинюка-молодшого, до Алли Дибі та Олександри Шалагінової. Через них відкриваємо уважних дослідниць із їхніми толерантними запитаннями до адресата і водночас — особу автора листів, атмосферу в родині, пошанування роду. У книжці вісімнадцять листів Михайла Кривинюка-молодшого до Алли Дибі та чотири листи до Олександри Шалагінової. Ці листи показують, як до-

слідниці, налагодивши комунікацію з молодшим сином Ольги Косач-Кривинюк, прагнули знайти і зберегти найменший факт, деталь, річ із родини Косачів для Музею Лесі Українки. У листах авторки повідомляли Михайла Кривинюка-молодшого про те, як музей поповнюється експонатами. Тож в одному з листів він зізнався, що дослідниці більше знають про їхню родину, ніж він. І це зрозуміло, адже йому було лише сім років, коли не стало Лесі Українки. А. Диба та О. Шалагінова вели пошукову роботу, розуміючи, що навіть найменші факти чи спогади, на які, може, і не зверталася увага в родині, будуть цінні для Музею Лесі Українки. Наприклад, на прохання А. Диби Михайло і його дружина Ніна пишуть листа від 21.06.1992 р. (дружина пише під диктовку через стан здоров'я чоловіка), у якому складають хронологію родів Косачів і Кривинюків (с. 176–178). Ці факти, зрозуміло, стали безцінними матеріалами музею. Ось фрагмент з листа Ніни Кривинюк до Алли Диби з Єкатеринбурга 8 вересня 1996 р. про взаємини в родині Косачів: «...отношения в этой семье были на том духовном уровне, который — увы! — недоступен большинству наших современников. Мое великое счастье заключается в том, что Судьба свела меня с человеком, воспитанным в этой семье, достойным сыном своих прекрасных родителей» (с. 183).

В одному з листів, наприклад, дізнаємося, що в Україну було передано листи Михайла Кривинюка-старшого, чоловіка Ольги Косач-Кривинюк, до сина Михайла на фронт за 1941–1944 рр. Вони зберігалися в родині Михайла Кривинюка-молодшого. Про ці листи Ніна Кривинюк, його дружина, написала А. Дибі: «Они говорят об интеллектуальном и нравственном уровне не только самого автора, но и всей семьи гораздо больше, чем любые воспоминания» (с. 179). У примітці до листа дізнаємося, що передане в Україну «листування Кривинюків проходить стадію наукової обробки для передачі їх у фонди Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України» (с. 80). Воно стало новим джерелом для продовження дослідження й пізнання родини Косачів-Кривинюків.

У книжці, як і належить науковому виданню, вміщено іменний покажчик. Фотоілюстрації (на 20 сторінках) щедро доповнюють біографічний матеріал (найдавніші світліни — 1878 р., останні — кінця 90-х рр. ХХ ст.). На фото маємо можливість побачити Ольгу Косач-Кривинюк у дитинстві, Олену Пчілку з дітьми — Ізидирою, Ольгою, Оксаною та Миколою, Ольгу Косач-молодшу з Лесею Українкою (1899, Берлін), Ольгу Косач серед студентів медичного інституту в Петербурзі (початок 1900 р.), з нареченим Михайлом Кривинюком (1900), із сином Михайлом (1906), Михайлика в сорочечці, вишитій для племінника Лесею Українкою, Ольгу Косач-Кривинюк серед

службовців Катеринославського губернського земляцтва (1911). Також є сімейне фото, на якому Ольга із сином Василем та чоловіком Михайлом (1930); фото типової кімнати в казармах табору ДіПі, у таборі Сомер (Аугсбург) (у такій померла Ольга Косач-Кривинюк); фото похорону (11 листопада 1945 р.), могили О. Косач-Кривинюк, пам'ятника на могилі; фото родини Кобилків-Сидоренків, із якими дружила О. Косач-Кривинюк. Є й фото Євбазу в Києві в роки війни, де збували вишивки, щоб вижити, Ольга та її сестра Ізидора; фото зразків українських вишивок Олени Пчілки з родинного архіву Кобилків-Сидоренків; фото речей Ольги Косач-Кривинюк, збережені Кобилками-Сидоренками. Завершує фоторяд світлина, на якій Ізидора Косач та її племінник, Василь Кривинюк, молодший син Ольги Косач-Кривинюк, — із друзями та родичами (червень 1969 р., Піскавевей). Про чимало фотографій подається інформація, де вони зберігаються чи ким надані до видання.

Отже, книга Алли Диви та Олександри Шалагінової «Найкраща лілея з родинного саду Косачів» дає непроминальне відчуття «сродної» праці укладачок, засвідчує вдумливу, ретельну працю, містить багато нового біографічного матеріалу, щедро оповідає про молодшу сестру Лесі Українки Ольгу Косач-Кривинюк, її життєві дороги, її подвижництво заради Лесі та всієї родини.

Тетяна Іванівна КОНОНЧУК,
кандидат філологічних наук,
завідувач і професор
кафедри української філології та суспільних наук
Академії адвокатури України
(Київ, Україна)

<https://orsid.org/0000-0002-2416-8903>
tkononchuk2707@ukr.net

Tetiana KONONCHUK,
Candidate of Sc. (Philology),
Head and Professor,
Department of Ukrainian Philology and Social Sciences,
Academy of Advocacy of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)

Рукопис одержано 07.07.2021 р.